

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

CONTRACT FOR THE PROVISION OF MEDICAL SERVICES

Зільник Н.М., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

Цю статтю присвячено висвітленню питань договірного надання медичних послуг. Зазначено, що у науці цивільного права сформувалися три підстави виникнення зобов'язань з надання медичних послуг: 1) договір про надання медичних послуг; 2) одностороння обіцянка; 3) дії в інтересах третьої особи без її доручення. Встановлено, що договір про надання медичних послуг займає важливе місце у системі цивільно-правових договорів, оскільки саме він є найпоширенішою підставою виникнення цивільно-правових відносин з оплатного надання цих послуг.

Констатовано, що законодавчі зміни у сфері медичного обслуговування вимагають нового підходу до визначення поняття та особливостей цивільно-правового договору у сфері медичних послуг. Відтак, зазначено, що у національному законодавстві відсутнє визначення терміну «договір про надання медичних послуг», а серед науковців не має єдності відносно вказаного терміну, а це у свою чергу зумовлює труднощі у його використанні. На підставі аналізу законодавства та поглядів науковців з'ясовано сутність договору про надання медичних послуг та запропоновано власне визначення поняття «договір про надання медичних послуг».

Здійснено правову характеристику договору про надання медичних послуг та визначено його особливості. Автор зауважує, що залежно від порядку формування умов договору договір про надання медичних послуг належить до договорів приєднання, а підтвердженням цього факту є те, що сьогодні при укладенні договорів про надання платних медичних послуг у більшості випадків пацієнтові (замовникові) пропонується прийняти (підписати) вже готову форму договору. Відтак, що така процедура прискорює та полегшує процес оформлення договірних відносин щодо надання медичних послуг.

Розглянуто істотні умови договору про надання медичних послуг та запропоновано власний прелік істотних умов договору про надання медичних послуг. Обґрунтовано, що предметом договору про надання медичних послуг виступають конкретні медичні послуги як надаються відповідно до умов договору. Запропоновано на законодавчому рівні закріпити перелік істотних умов договору про надання медичних послуг, шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, яке регулює медичні правовідносини.

Ключові слова: договір, договір про надання медичних послуг, істотні умови, предмет договору, медичні послуги, лікар, пацієнт.

This article is devoted to the coverage of contractual provision of medical services. It is noted that in the science of civil law, three grounds for the emergence of obligations to provide medical services have been formed: 1) a contract for the provision of medical services; 2) unilateral promise; 3) actions in the interests of a third party without its authorization. It has been established that the contract on the provision of medical services occupies an important place in the system of civil-law contracts, since it is the most common basis for the emergence of civil-law relations for the paid provision of these services.

It was established that legislative changes in the field of medical services require a new approach to defining the concept and features of a civil law contract in the field of medical services. Therefore, it is stated that there is no definition of the term "agreement on the provision of medical services" in the national legislation, and there is no unity among scientists regarding this term, which in turn causes difficulties in its use. On the basis of the analysis of the legislation and the views of scientists, the essence of the contract for the provision of medical services was clarified and a proper definition of the concept of "contract for the provision of medical services" was proposed.

The legal characterization of the contract for the provision of medical services was carried out and its features were determined. The author notes that, depending on the order of formation of the terms of the contract, the contract for the provision of medical services belongs to the accession contracts, and this fact is confirmed by the fact that today, when concluding contracts for the provision of paid medical services, in most cases, the patient (customer) is offered to accept (sign) already ready contract form. Therefore, such a procedure speeds up and facilitates the process of signing contractual relations regarding the provision of medical services.

Considered the essential conditions of the contract on the provision of medical services and proposed our own list of the essential conditions of the contract on the provision of medical services. It is well-founded that the subject of the contract on the provision of medical services are specific medical services as provided in accordance with the terms of the contract. It is proposed to enshrine at the legislative level the list of essential conditions of the contract on the provision of medical services by making appropriate changes to the current legislation regulating medical legal relations.

Key words: contract, contract for the provision of medical services, essential conditions, subject of the contract, medical services, doctor, patient.

Постановка проблеми. Важливе місце серед непомічених договорів про надання послуг займає договір про надання медичних послуг.

Договір про надання медичних послуг на сьогодні є особливо актуальним у зв'язку з активізацією реформування медичних відносин в Україні. Крім того, інтеграційні процеси до міжнародних співтовариств змушують Україну коректувати внутрішнє законодавство до міжнародних вимог.

Відтак, все це зумовлює необхідність покращення якості та ефективності механізму регулювання правових відносин між пацієнтами та закладами охорони здоров'я.

Аналіз дослідження проблеми. На науковому рівні договір про надання медичних послуг досліджували С. В. Антонов, Т. В. Блашук, С. Б. Булеца, І. В. Венедиктова, Т. В. Волинець, А. А. Герц, О. С. Кізлова, О. В. Крилова, Р. А. Майданик, В. А. Савченко, М. М. Самофал, І. Я. Сенюта, Р. О. Стефанчук, О. В. Чехун та інші. Проте, поза їх науковим

обігом залишилось багато питань пов'язаних з договірним наданням медичних послуг.

Постановка завдання. Відповідно з'ясування цих питань має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже від визначення особливостей договору про надання медичних послуг залежить формування судової практики у вказаній сфері.

Виклад основного матеріалу. Законодавчі зміни у сфері медичного обслуговування вимагають нового підходу до визначення поняття та особливостей цивільно-правового договору у сфері медичних послуг.

У науці цивільного права сформувалися три підстави виникнення зобов'язань з надання медичних послуг: 1) договір про надання медичних послуг; 2) одностороння обіцянка; 3) дії в інтересах третьої особи без її доручення [1, с. 53].

Вважається, що найпоширенішою підставою виникнення правовідносин з надання медичних послуг є договір. Цей правочин виконує роль основного правового

механізму реалізації прав і законних інтересів його учасників (фізичних осіб, медичних закладів, лікарів) і стимулювання економічної доцільності приватної медичної діяльності [2, с. 7].

У національному законодавстві відсутнє визначення терміну «договір про надання медичних послуг», а що стосується доктринального визначення поняття договору про надання медичних послуг, то серед науковців не має єдності відносно вказаного терміну, що у свою чергу зумовлює труднощі у його використанні.

На думку Р. А. Майданика, за договором про надання медичних послуг одна сторона (медична організація, лікар) зобов'язується надати, а інша сторона (пацієнт) – прийняти та оплатити послуги, спрямовані на зміцнення здоров'я, відповідно до умов договору [1, с. 55].

Схожої позиції дотримується А. А. Герц, зазначаючи що, договір про надання медичних послуг – домовленість згідно якої однією стороною (лікар, медичний заклад) зобов'язується надати відповідну медичну послугу за зверненням іншої сторони (пацієнта), спрямовану на відновлення та підтримання його здоров'я, а пацієнт зобов'язується сплатити за неї грошову суму, визначену в договорі [3, с. 100].

О. В. Чехун визначає договір про надання медичних послуг як договір, в силу якого одна сторона (послугодавець) зобов'язується надати медичну послугу іншій стороні (послугоотримувачу), а послугоотримувач зобов'язується сплатити за це обумовлену винагороду [4, с. 215].

О. Радучик розглядає договір про надання медичних послуг як різновид договору про надання послуг, за яким одна сторона (виконавець – медичний заклад, лікар-фізична особа підприємця) зобов'язується надати, а інша сторона (замовник – пацієнт) – прийняти й оплатити медичні послуги відповідно до умов, викладених у договорі [5, с. 2].

На основі вище зазначено, пропонуємо розглядати договір про надання медичних послуг як домовленість між однією особою – виконавцем (закладом охорони здоров'я) та іншою особою – замовником (пацієнтом) відповідно до якої виконавець зобов'язується надати медичні послуги спрямовані на відновлення та підтримання його здоров'я, а виконавець зобов'язується оплатити вартість наданих послуг відповідно до умов договору.

Договір про надання медичних послуг є консенсуальним і вважається укладеним за умови досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов. Обов'язок надання платних медичних послуг виникає лише після укладення договору.

Цей договір є оплатним, якщо інше не встановлено ним, законом або не впливає із суті цього договору. Так, за загальним правилом на замовника покладено обов'язок оплатити медичну послугу.

Договір про надання медичних послуг є двостороннім або взаємним, адже праву замовника на своєчасне та належне отримання послуги кореспондує обов'язок виконавця надати послугу належним чином; у свою чергу, праву замовника на оплату наданих послуг відповідає обов'язок замовника відшкодувати усі витрати, пов'язані з наданням послуги [6, с. 41].

Такий правочин укладається на визначений або невизначений строк, протягом якого сторони можуть здійснити свої права та виконати обов'язки відповідно до договору [1, с. 56].

Даний договір можна віднести до групи так званих ризикових (алеаторних) договорів, оскільки існує так званий професійний ризик при наданні медичних послуг, зумовлених особливістю об'єкта, на який спрямована діяльність з надання медичних послуг – організму людини, та особливою метою, – відновлення та підтримання здоров'я людини. Відповідно, ризик медичної діяльності пов'язується з невизначеністю та суперечливістю факторів, пов'язаних з неможливістю гарантування позитивного

результату лікування як внаслідок об'єктивних явищ так і через властивості організму [6, с. 41].

Договір про надання медичних послуг завжди є каузальним. Це обґрунтовано тим, що існування медичних відносин завжди залежить від мети.

Як слушно зауважує В. А. Савченко, договір про надання медичних послуг завжди є каузальним. Така позиція науковця обґрунтовується тим, що існування медичних відносин завжди залежить від мети. У широкому значенні, метою є покращення стану здоров'я або задоволення медико-естетичних потреб пацієнта, а у вузькому значенні, метою є вирішення конкретної проблеми медичного характеру. Наприклад, коли особа звертається до окуліста через проблему погіршення зору, causa (мета) є однозначною [7, с. 53].

Вказаний договір на думку Т. В. Блащук, є договором на користь третіх осіб – застрахованих осіб в частині надання медичних послуг та лікарських засобів постачальниками медичних послуг таким застрахованим особам. При цьому типова форма договору про медичне обслуговування населення, порядок його укладення, зміни та припинення, в тому числі порядок відбору суб'єктів господарювання для укладення договору та особливості фіксування вираження застрахованою особою наміру скористатися своїми правами за договором, затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [8, с. 5].

Виходячи з суб'єктного складу договору про надання медичних послуг, цей договір відповідно до ч. 1 ст. 633 ЦК України [9] є публічним.

За предметом цей договір є договором про надання послуги (медичної послуги), яка споживається в процесі вчинення дій або провадження медичної діяльності [1, с. 56].

Залежно від порядку формування умов договору вказаний договір належить до договорів приєднання визначених ст. 634 ЦК України [9]. Підтвердженням цього факту є те, що сьогодні при укладенні договорів про надання платних медичних послуг у більшості випадків пацієнтові (замовникові) пропонується прийняти (підписати) вже готову форму договору. Це фактично виключає можливість для однієї із сторін договору формулювати свої умови, які відрізняються від викладених у формулярі або в іншій стандартній формі [4, с. 215]. Проте, варто зазначити, що така процедура прискорює та полегшує процес оформлення договірних відносин щодо надання медичних послуг.

Договору про надання медичних послуг притаманні особливості зобов'язань: а) щодо безпеки; б) якості та гарантованості досягнення результатів медичного втручання; в) обов'язку виконавця послуги щодо ініціативного надання необхідної інформації споживачу [1, с. 56].

Також слід констатувати, що особливість вказаного договору полягає в тому, що виконавець не може забезпечити 100% гарантію результату у зв'язку з об'єктивними явищами (наприклад відсутність потрібної вакцини) та індивідуальними особливостями організму (алергія на препарати тощо), а також небажанням пацієнта виконувати свої зобов'язання за договором [5, с. 1].

На договір про надання медичних послуг поширюються загальні положення цивільного права про правочин і договір [10, с. 8]. Виходячи з цього, договір про надання медичних послуг є укладеним якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Чинне законодавство у сфері надання медичних послуг на жаль не містить переліку істотних умов договору про надання медичних послуг, а позиції науковців щодо цього питання мають певні розбіжності.

Зокрема, В. О. Савченко до істотних умов вказаного договору відносить предмет, сторін, ціну та строк договору [11, с. 124].

У свою чергу Т. Єщенко пропонує вважати істотними умовами договору про надання медичних послуг умови про предмет, якість, строк виконання та вартість послуг [12].

Доктор юридичних наук С. Б. Булеца до істотних умов цього договору відносить предмет, розмір, строки та порядок оплати послуги, а також взаємні права й обов'язки сторін у договорі, адже вони на його думку є стрижнем змісту договору, який дозволяє констатувати наявність або відсутність згоди і які є необхідні та достатні для того, щоби договір вважався укладеним [13, с. 92].

О. Радучин та Л. Криленко, на основі аналізу практики укладення медичних договорів, до істотних умов договору про надання медичних послуг, стосовно яких мусять бути досягнуті домовленості з боку обох сторін, належать: предмет договору (назва послуги); умови і строк надання послуг; вартість послуг (або спосіб, у який вона визначається, та порядок оплати: частинами, 100%, до певної дати і т. д.); якість послуг (методи, що використовуються, повинні бути дозволені й стандартизованими в Україні); права й обов'язки сторін; досудове врегулювання спору [5, с. 1].

Основною істотною умовою договору щодо якої повинно бути досягнуто згоди сторін є умова про предмет.

Предмет договору про надання медичних послуг є надання медичної послуги, яка споживається в процесі вчинення дій або провадження медичної діяльності [6, с. 41].

Варто зазначити, що у наукових працях, де досліджувався договір про надання медичних послуг, наявні такі визначення предмета такого договору [14, с. 5]:

– предметом договору про надання медичних послуг є дії закладу охорони здоров'я (точніше медичних працівників такого закладу) або лікаря, що мають медичний характер, і кореспондуючі дії отримувача послуг щодо їх оплати (О. І. Смотров) [15, с. 83];

– предмет договору про надання медичних послуг полягає в зобов'язанні однієї сторони – послугонадавача – надати медичну послугу другій стороні – замовнику або третій особі, а замовник зобов'язується прийняти послугу та оплатити відповідно до умов договору (Р. А. Майданик) [16, с. 147];

– предметом договору про надання медичних послуг є вчинення лікарем (медичною установою) певних дій щодо надання медичних послуг стосовно профілактики, діагностики, лікування, реабілітації (А. А. Герц) [3, с. 109];

– предметом договору про надання медичних послуг визнається обов'язок виконавця надавати пацієнту медичні послуги, які повинні відповідати вимогам, закріпленим для методів діагностики, профілактики та лікування, які дозволені на території України. У той же час замовник зобов'язується своєчасно сплачувати вартість наданих послуг, якщо вони надаються платно, а також виконувати вимоги виконавця, необхідні для якісного надання медичних послуг, включаючи надання необхідної для цього інформації (В. О. Савченко) [11, с. 123].

Аналізуючи вище наведені позиції, на наш погляд предметом договору про надання медичних послуг виступають конкретні медичні послуги як надаються відповідно до умов договору.

Щодо поняття медичної послуги, то І. В. Венедіктова розглядає її як корисну діяльність надавача послуги, яка спрямована на задоволення потреб щодо здоров'я фізичної особи і має нематеріальний характер [17, с. 44].

Г. Польнікова, вважає що медична послуга – це діяльність послугонадавача (лікаря) щодо підтримання і покращення здоров'я послугоотримувача (пацієнта), корисні властивості якої здатні задовольнити потреби споживача послуги безпосередньо під час здійснення цієї діяльності і результат якої не знаходить свого матеріального втілення [18, с. 324].

На думку С. Антонова, медична послуга – це вид професійної або господарської діяльності медичних закладів

(організацій), фізичних осіб підприємців, які займаються приватною медичною практикою; що включає застосування спеціальних заходів стосовно здоров'я чи спрямованих на досягнення певних естетичних змін зовнішності. Слід додати, що медична послуга належить до фактичних послуг і містить в собі медичні заходи стосовно здоров'я, поліпшення чи підтримання стану, що є головною метою надання послуги [19, с. 20].

А. Герц визначає, що медична послуга – визначена договором або законом дія чи комплекс дій медичної установи (лікаря) – послугодавців, спрямована на діагностику, лікування та профілактику лікування захворювання, які є самостійним виокремленим об'єктом і мають вартісну оцінку [20, с. 13]. Проте, таке визначення залишає поза увагою медичні маніпуляції, що не пов'язані із захворюванням, зокрема вагітність та пологи [8, с. 7].

Ще однією істотною умовою договору про надання медичних послуг виступає якість послуг. Якість послуг – властивість послуг, що відповідає вимогам, встановленим для категорії послуг у нормативно-правових актах та нормативних документах, та умовах договору із пацієнтом [21, с. 158].

Якість медичної послуги визначається у літературі шонайменше чотирма критеріями: матеріально-технічна база; підготовлені кадри; раціональне використання ресурсів охорони здоров'я; задоволеність пацієнта [4, с. 214].

Важливою істотною умовою досліджуваного договору є визначення його сторін. Сторонами договору про надання медичних послуг виступають виконавець та замовник таких послуг.

Виконавцем медичних послуг може бути заклад охорони здоров'я будь-якої форми власності або фізична особа підприємця, що має ліцензію на здійснення підприємницької діяльності з медичної практики [5, с. 1].

Отже, виконавцем у договорі про надання медичних послуг може бути особа, яка відповідає наступним ознакам: юридична особа, що має статус закладу охорони здоров'я або фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності з медичної практики; наявність ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики; наявність договору про медичне обслуговування населення з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері організації фінансування надання медичних послуг та лікарських засобів [8, с. 10].

За загальним правилом лікар не є стороною договору, а перебуває у трудових відносинах із виконавцем та виконує функцію представника закладу охорони здоров'я [5, с. 1]. Проте, в окремих випадках зазначені особи можуть поєднуватися, наприклад, коли послугу надає лікар приватної практики, який визнається стороною договору та самостійно виконує його умови [11, с. 125].

Іншою стороною договору про надання медичних послуг виступає замовник. Замовником (споживачем) послуг здебільшого виступає пацієнт.

Пацієнтом є фізична особа, яка звернулася за медичною допомогою особисто та/або якій надається така допомога [8, с. 10]. На наш погляд, більш повно визначення вказаного поняття дає І. Я. Сенюта, зазначаючи, що пацієнтом є особа, що звернулася за наданням профілактичної, діагностичної, лікувальної або реабілітаційно-відновної допомоги до закладу охорони здоров'я будь-якої форми власності чи лікаря приватної практики, незалежно від стану здоров'я, отримує чи раніше отримала таку допомогу або добровільно погодилася на проведення медико-біологічного експерименту [22, с. 345].

Відтак, замовником медичних послуг також може виступати фізична або юридична особа, яка укладає договір про надання медичних послуг в інтересах третьої особи – споживача/пацієнта послуг, наприклад роботодавець [5, с. 1].

До істотних умов договору про надання медичних послуг, як уже зазначалось належить ціна (вартість) медич-

них послуг. Вартість послуг визначається за домовленістю сторін у договорі. Оплата медичних послуг здійснюється особисто пацієнтом або іншою особою вказаною у договорі після їх надання.

Щоправда у науковій літературі медичні послуги поділяються на ті, які надаються за плату (наприклад, окремі види діагностики, стоматологічні послуги тощо) та ті, які надаються безплатно (у випадках критичного стану, який потребує невідкладної медичної допомоги та інші послуги передбачені законодавством). Проте такий поділ є умовним, адже у кінцевому результаті будь-яка медична допомога оплачується – за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб, страхових фондів або за рахунок бюджетів [17, с. 3].

Суттєвою істотною умовою договору про надання медичних послуг виступає строк.

Враховуючи, що законодавство України не розкриває питання строкості даного договору, воно набуває диспозитивного характеру, а тому сторони самостійно встановлюють строки виходячи з конкретного випадку. Досліджуваний договір може укладатися на строк надання конкретної медичної послуги або на певний час. Строк дії договору про надання медичних послуг починається з моменту його укладання (якщо інше не передбачено ним), а завершується після надання конкретної послуги або спливу обумовленого часу [11, с. 125].

Варто зазначити, що якщо у договорі про надання медичних послуг вказано строк дії договору, то це забезпечує пацієнтові обов'язкове виконання умов вказаного договору лікарем та медичним закладом.

Аналізуючи вище наведені позиції, а також практику укладення договорів про надання медичних послуг, вважа-

ємо, що істотними умовами такого договору є: предмет договору з визначенням переліку медичних послуг, якість послуг, сторони договору, вартість послуг та строк їх надання. Крім цього пропонуємо на законодавчому рівні закріпити перелік істотних умов договору про надання медичних послуг, шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, яке регулює медичні правовідносини.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки. По-перше, євроінтеграційні процеси в Україні зумовлюють необхідність законодавчих змін у сфері медичного обслуговування, зокрема вимагають нового підходу до визначення поняття та особливостей цивільно-правового договору у сфері медичних послуг. По-друге, договір про надання медичних послуг слід розглядати як домовленість між однією особою – виконавцем (закладом охорони здоров'я) та іншою особою – замовником (пацієнтом) відповідно до якої виконавець зобов'язується надати медичні послуги спрямовані на відновлення та підтримання його здоров'я, а виконавець зобов'язується оплатити вартість наданих послуг відповідно до умов договору. По-третє, до істотних умов договору про надання медичних послуг, які необхідно закріпити на законодавчому рівні, належать: предмет договору з визначенням переліку медичних послуг, якість послуг, сторони договору, вартість послуг та строк їх надання.

Запропоновані рекомендації сприятимуть удосконаленню правового регулювання договору про надання медичних послуг. Вітак, подальші наукові розвідки у даному напрямку пов'язані з дослідженням осолівостей надання медичних послуг за договором в умовах війни в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Майданик Р.А. Договір про надання медичних послуг. *Медичне право*. 2010. № 5 (1). С. 52–66.
2. Мищерякова Н. Чи завжди правий клієнт? *Юридичний вісник України*. 2004. № 48. С. 7.
3. Герц А.А. Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2016. 421 с.
4. Чехун О.В. Надання платних медичних послуг: цивільно-правові аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 213–215.
5. Радучич О. Договір про надання медичних послуг у приватній медицині: щит від претензій чи якір, що тягне на дно? *Український медичний часопис*. 2019. 31 травня. URL: <https://www.umj.com.ua/article/157798/dogovir-pro-nadannya-medichnih-poslug-u-privatnij-meditsini-shhit-vid-pretenzij-chi-yakir-shho-tyagne-n> (дата звернення: 01.11.2019).
6. Кізлова О.С. Договір про надання медичних послуг як цивільно-правовий договір. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 39–44.
7. Савченко В.О. Консенсуальний, каузальний та алеаторний характер договору про надання медичних послуг. *Фармацевтичне і медичне право України*. Х., 2012. С. 53–54.
8. Блашук Т.В. Договір про надання медичних послуг (медичного обслуговування) в умовах реформи медичної галузі. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2017. № 2(16). URL: https://eprints.oa.edu.ua/7370/1/Blaschuk_19112018.pdf (дата звернення: 31.10.2019).
9. Цивільний кодекс України: закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–41. Ст. 356.
10. Крилова О.В. Цивільно-правове регулювання відносин по наданню медичної допомоги: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2006. 20 с.
11. Савченко В.О. Особливості змісту договору про надання медичних послуг. *Вісник юридичного факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2013. № 1062. С. 123–127.
12. Єщенко Т. Правове регулювання договору про надання медичних послуг. *Юридична газета*. 08 серпня 2017 р. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/pravove-regulyuvannya-dogovoru-pro-nadannya-medichnih-poslug.html>. (дата звернення: 31.10.2019).
13. Булеца С.Б. Договір про надання особливих послуг. *Електронне видання «Порівняльне аналітичне право»*. 2017. № 6. С. 90–93. URL: http://www.par.in.ua/6_2017/26.pdf. (дата звернення: 01.11.2019).
14. Абрамович Н. Особливості укладення, зміни та припинення договору про надання медичних послуг. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 4. С. 4–7.
15. Смотров О.І. Договір щодо оплатного надання медичних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2003. 177 с.
16. Майданик Р.А. Договір про надання медичних послуг: загальні положення. *Методологічна скарбниця*. 2016. № 1. С. 139–158.
17. Венедіктова І.В. Правова природа медичних послуг. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 44–48.
18. Польнікова Г.Г. Медична послуга як різновид споживчих послуг / Г.Г. Польнікова. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня нар. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова*, 28 лют. 2014 р. Харків, 2014. С. 322–324.
19. Антонов С.В. Правова регламентація надання медичних послуг. *Управління закладом охорони здоров'я: журнал*. 2009. № 2. С. 20.
20. Герц А. А. Медична послуга як об'єкт правового регулювання. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015. Том 2. С. 11–13.
21. Герц А.А. Поняття та особливості договору про надання медичних послуг у пластичній хірургії. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 156–160.
22. Сенюта І.Я. Медико-правовий тлумачний словник; за ред. І.Я. Сенюти. Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2010. 540 с.